

יש להעיר שהראשונים ז"ל לא חילקו בין עין, שודאי פגם גדול הוא לאדם בנטילת עינו הגם שאינו רואה בה, ובין שן שאין בה כל שימוש, שסתם בני אדם אינם חפצים בה. — הסיבה לכך שלא כתבו כן, כי דין יציאה בשן ועין אינו תלוי ברעת העבד, שהרי הוא אמור גם כשהסרת האבר נעשית לטובתו, כגון שחלה באבר מסוים והיה רבו אומן ועקרו, וכמו שפסק הרמב"ם (עבדים ה, יג).

ז'תנא תונא תמות וזכרות בבהמה... יכול יבשה גפה נקטעה רגלה נחטטה עינה, תלמוד לומר'...
 — הקשו בתוספות—ישנים, מה ראייה היא, הלא שם לא היה דבר הראוי לפסול, כי עין סמויה אינה פוסלת, אבל עבד, הרי היה בו מתחילה דבר הראוי לצאת בו?
 בספר פני יהושע תירץ שהראיה היא על כך שהעין עצמה, אעפ"י שאין בה עצם, [ומשום כך אינה מנויה בחשבון רמ"ח אברים] — נחשבת היא לאבר, שהמפילה נחשב כמפיל אבר אפילו היתה סמויה. והראיה על כך מזה שבעוף נחשב הדבר ל'מחוסר אבר'.
 ויש מי שפרש (שו"ת דובב מישרים ח"א פד) שעיקר הראיה רק לומר שלא נדון עין סמויה כנטולה [וממילא לא יצא בחטייתה, דכמאן דליתא דמיא]. אין הדבר כן, מדאמרינן שחטיית העין פוסלת בעוף, משמע שסמיות העין לבד אינה פוסלת (וכמו שהניחו התוס' כאן ובזבחים סח, דלא כרש"י שם), ומוכח שאדם שיש בו עין שאינה רואה אינו נחשב כנטול-אבר. (וע"ע טל תורה).

*

א"ש אמר רחמנא ולא אשה' — שיטת רבנו תם, וכן פסק הרמב"ם (מעשר שני ה, יב), שאשה הפודה מעשר-שני שלה — אינה מוספת חומש.
 'והטעם מושכל, דאשה אינה ראויה לעלות למקום אשר יבחר ד' בו בכל זמן, כי היא הרה או ילדיה קטנים וצריכים לאמם, כמו חנה — לכן, שלא יקשה עליה לפדות ולצור הכסף עד שיהא יכולת בידה לעלות ולאכול במקום הנבחר את המעשר, פטרה תורה את האשה מהחומש, מה שאין כן בכל הגאולות. ונכון. ויעוין מה שכתב רבנו (הרמב"ם) בסוף הלכות תמורות בזה'. (משך חכמה — בחקותי כו, לא)
 (שם כתב הרמב"ם: 'אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם, כמו שביארנו בסוף הלכות מעילה, ראוי להתבונן בהן, וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם — תן לו טעם...').

דף כה

'הכל מודים בלשון לענין טומאה, דגלוי הוא אצל השרץ. מאי טעמא אשר יגע בו אמר רחמנא, והאי נמי בר נגיעה הוא' — רש"י פרש, הואיל ויכול להוציא חלק מלשונו מהפה ויגע בו שרץ, נחשב כאבר שבגלוי. ולפי שיטתו נראה שאם נגעה טומאה בשיניים — אינו נטמא. (וכן כתב ב'שיטה לא נודע למי').

ואולם הרמב"ם (טומאת מת א, ג) כתב שגם מגע טומאה בשיניים מטמא. (וכן נראה לכאורה מדברי הריטב"א בד"ה מקום). ואמנם, מדברי התוס' בנדה (מג) משמע שהלימוד הוא ממשמעות לא יגע — מאבראי, ולא משום הוצאת הלשון חוץ לפה. (אגרות משה רל, ז. ושם צו, ה. ע"ש).

'מקום הראוי לבוא בו מים בעיני' — מדברי התוס' כאן נראה (וכן נראה מן התוספות במקומות אחרים) — ע' בהערות מפרשי הים על הגהות הלבוש שבסוף המסכת), שדין 'ראוי לביאת מים' — מדאורייתא הוא. ואילו הרמב"ן והריטב"א סוברים שהיא תקנה דרבנן, לפי שהשינים מגולות לעתים, או משום שלענין טומאה נחשבות כמקום גלוי לכך תקנו שלכל הפחות יהיו ראויות לביאת מים. במשנה למלך (מקוואות א,ה) הביא דברי הריטב"א בסתם, ללא הדעה החולקת, וכבר העירו על כך בעלי מפרשי הים. וע"ע באגרות משה (יו"ד ח"א צו,ה) שצידד שאין למחות ביד המיקל בטבילה עם ברזל המוצמד לשיניים להשירם למנוע נשירתם, כי שמה אין זה נחשב ל'מקפיד', וכיון שגם אם זה בכלל 'מקפיד' אינו אלא במיעוט הגוף, ולהרבה שיטות ראוי לביאת מים אינו אלא מדרבנן, הרי כאן 'תרי דרבנן'.

(ע"ב) 'כתנאי, ומעורך ונתוק וכרות' — כולן בביצים. דברי רבי יהודה. רבי אליעזר בן יעקב אומר... ר' יוסי אומר...' — הרמב"ם (ביאת מקדש ז,ח) פסק כרבי יהודה. וכבר עמדו המפרשים, הלא כלל בידנו ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי. (וכן נשאו ונתנו אם הכלל 'משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי' אמור גם בברייתות).

וכתב בכסף-משנה: לפי שמסתבר כאן טעמו של ר' יהודה, לכך פסק הרמב"ם כמותו. וכבר תמה בחזון איש (בכורות כה,יד) זו לשונו: 'ותימא, וכי כח בדינו לנטות מכללא דגמרא בסברא, אחר חתימת התלמוד, והכרעה בין תנאים ואמוראים לא נתנה אלא עד רבינא ורב אשי ובני ישיבתן, וכדאמר רב פ"ו א' רב אשי ורבינא סוף הוראה. אבל פסקו של הרמב"ם מוכרע מסוגיא דקדושין...'. (ע"ש בהסבר שיטתו. וע"ע בהסבר דברי הרמב"ם: מנחת חינוך — רפ"ט; משך חכמה — אמור כב,ה; שו"ת אחיעזר ח"ב לד).

ובגוף דברי החזו"א, שאין מקום להכריע הלכה כנגד הכללים עפ"י סברה — כיוצא בזה כתב בכמה מקומות בספרו (ע' חזו"א תמורה לב,ח; אה"ע עז,יב; חו"מ לקוטים כ, לדף ח). ואולם מצינו בדברי הקדמונים כמה פעמים שכתבו כן, להכריע במחלוקת מפני הסברה, ולעתים אפילו כנגד כללי הפסק; — ע' רבנו יונה ברכות כה (אבל רבינו האי גאון ז"ל ומפרשים אחרים פסקו לחומרא כרב חסדא, ואע"פ שמכח ההלכה נראה כרב הונא, מפני שהיה נראה רחוק בעיניהם להקל בענין זה כל כך רצו לפסוק מסברא כרב חסדא לחומרא...'. וע"ש שהסיק להלכה כדעת הרי"ף שפסק כרב הונא כפי כללי ההלכה);

רא"ש ברכות פ"ו ב (הרי"ף הכריע הלכה מסברא דנפשיה. וע"ש מעדני יו"ט ג; רא"ש ריש ביצה וקרבן נתנאל שם; רא"ש מו"ק פ"ג ב (פסק כלשנא בתרא דמסתבר טעמה, אעפ"י דלשנא קמא היא סתמא דגמרא); רא"ש ב"מ ח; ר"ן כתובות מ (הביא שם מהרמב"ן להכריע במחלוקת בירושלמי מכח הסברות); תוס' זבחים ע: ד"ה ואפילו (הבאת סמך מן המשנה במחלוקת אמוראים); רשב"ם ב"ב סז. ד"ה ומר סבר; ריטב"א שם קד סע"א;

מהר"ם חלאהו פסחים מה: (בבאור ד' הרי"ף שהכריע כרב הונא, שכן משמע מפשטות דברי המשנה. הגם שנחלקו שתי לשונות בדברי שמואל בפשט המשנה. וגם רב יוסף ואב"י אינם סוברים כרב הונא); שו"ת הרשב"א ח"א תרפת; שו"ת מהרי"ק סוף שורש קט (פסקו כמה ראשונים כר"ש ולא כר"י, הגם שבעלמא הלכה כמותו כנגד ר"ש, מפני שלא מסתבר טעמו כאן); רדב"ז שמיטה ויובל א,כב; שו"ת הרדב"ז — לשונות הרמב"ם יא; ב"י וב"ח או"ח רכד; מהר"ץ חיות גטין יט; מאור ישראל ראש השנה יח: ד"ה אמר ר"ש.

וכשם שמצינו בדברי אמוראים שפעמים הכריעו בסברה במחלוקת תנאים כיחיד כנגד הרבים — ע' למשל בחולין לא: 'אמר רבא בהא זכנהו ר' נתן לרבנן, וברש"י; שבת ס: 'מהו דתימא מסתברא טעמא דראב"ש'; וכיו"ב בביצה יא סע"א ועוד; יומא לו: (אמנם שם סתמה המשנה כרבי מאיר, וע"ש במפרשים); שם נב: ובתוס' שם נג. ד"ה

שלא; תוס' יבמות קא: ד"ה הואיל; נמוקי יוסף שם מב; תוס' ב"מ יב. ד"ה ואמר; תורא"ש סוטה ב: ריטב"א מו"ק כ. וע' גם זכר יצחק (יד, עמ' רצב).
 וכבר כתב הריטב"א (בעירובין צח סע"ב לענין הלכה כרבי מאיר בגזירותיו) ש'לא נאמרו הכללות אלא על הרוב'.

רבי שמעון אומר: זו וזו בהגבהה' — מסתבר, דוקא בבעלי חיים אמר רבי שמעון, שאפשר להם בהגבהה, ואפילו פיל כדלהלן, אבל ספינה וכלים כבדים, מודה רבי שמעון שנקנים במסירה או במשיכה. (רשב"א, ודלא כהראב"ד).

רבי זירא אמר: מביא ארבעה כלים ומניחן תחת רגליו. שמעת מינה כליו של לוקח ברשות מוכר קנה...' — זה שהכלי קונה לו לאדם את מה שבתוכו — מתורת קנין 'חצר' הוא (כן כתב בשיטה מקובצת ב"מ ט. ומובא בקצות החושן קצד). ומבואר לפי זה מדברי הגמרא שדבר המונח ועומד בחצר, גם אם עיקרו נוטה חוצה לה — קונה. שהרי הפיל כולו אינו בכלים אלא תחתית רגליו בלבד.

(ויש קצת לדייק מדאמרו 'מביא ארבעה כלים', ששלשה לא יועילו, הגם שרוב מעמדו נסמך על הכלים. וצ"ב).
 יש מי שכתב שמכאן נראה ליישב מנהג העולם, שלא נהגו להזהר בנתינת הגט לאשה, שיהא הגט כולו בתוך ידה, ואין חוששים יוצא בחלקו מן היד. והגאון רבי עקיבא איגר (בתשובה רכב, כג) כתב (על פי דברי הירושלמי) להזהר בדבר, שאין 'יד' קונה אלא כשכל החפץ בתוכה. וכבר האריך בדבר בפתחי תשובה (קלט סק"ד) וכתב שם: 'לע"ד אף שרבינו הגאון רבי עקיבא ז"ל צוה ליהזר בזה, אכתי צ"ע בגלילות אלו שמכבר מכמה דורות לא נזהרו בזה, אפשר דיש לחוש משום הוצאת לעז על גיטין הראשונים...'. ואמנם מסוגיתנו נראה בסיס לשיטה החולקת, כי הרי קנין חצר מקורו מ'יד' (כמו שאמרו בפ"ק דב"מ ועוד), וכשם שבחצר משמע כאן שאין קפידא בדבר כאמור, הוא הדין ב'יד' עצמה. (בני ציון — לקדוש רבי ב"צ מיטאווסקי הי"ד. וכן העיר מכאן על הגרעק"א בספר אילת השחר. וע"ע דרכי דוד — כתובות לא).

א. יש להעיר שכדברי הגרעק"א נקט גם הגאון רבי יעקב מליסא (נתיבות המשפט קצח, ג ובתורת גיטין — מובא בפ"ת שם). ונקט דין זה כדבר פשוט, ללא הצרכת טעם וראיה, בין בגט בין בקניני ממון. אך דוקא כשבולט החפץ הצדה, אבל לכיוון מעלה וכנגד היד — מועיל, כמו בחצר, שא"צ מחיצות. ולפי זה יש להעמיד סוגיתנו בכלים רחבים כגון מחצלות פרושות, שאין הפיל בולט מהם החוצה.

ב. צריך עיון בנמוקי יוסף (ב"ק יא.) שהזכיר ענין הגבהה על ידי הכלים, ושמה אינו קנין חצר דעלמא.

דף כו

'בכסף מנלן... אמר רב: לא שנו אלא במקום שאין כותבין את השטר, אבל במקום שכותבין את השטר לא קנה. ואי פריש פריש' — נחלקו הראשונים ז"ל, אם הדין כן גם לענין שטר ראיה, שכל עוד לא ניתן בידו של הקונה, אינו סומך דעתו על הקנין, או שמא לא אמרו אלא בשטר קנין, שבמקום שכותבין שטר קנין, אינו חפץ לקנות בקנין אחר עד שיינתן לו השטר. (ע' ריטב"א ור"ן).
 ולדעה הראשונה, כשאחר כך הגיע שטר ראיה לידי הקונה, חל הקנין למפרע מעת מעשה הקנין, ולא מעת הגעת השטר אליו, שהרי אינו אלא שטר ראיה ואינו עושה קנין. (בית יוסף חו"מ קצ).